

discarded in order to analyze the historical experience. It is necessary to intensify the clarification of humanistic principles of cooperation and its potential.

Purpose. The purpose of the article is to elucidate the experience of initiation of International Day of cooperation in Ukraine by All-Ukrainian union of consumer societies. In 1923 this union has become the first member of International Cooperative Alliance among other Ukrainian cooperative unions.

Methods. Historical & chronological, analysis & synthesis, generalization, statistical, comparative, retrospective.

Results. Since 1923, Ukrainian cooperators have initiated the celebration of International Day of cooperation on the first Saturday of July, supporting the initiatives of International Cooperative Alliance. The celebration of this day has become an effective form of cooperation promotion and involvement of new members and additional funds in cooperatives. New membership fees, in turn, contributed to the improvement of financial position of cooperative organizations. The initiation of International Day of cooperation allowed cooperators not only to prove the advantages of the cooperative sector over the private, but also to persuade population in the perspective of cooperative movement.

Originality. The article contains some controversial points, including the exact date and the initiators of the initiation of International Day of cooperation.

Conclusion. The historical experience clearly demonstrates substantial authority of Ukrainian consumer cooperation in the international cooperative community and cautions against the political pressure on public organizations. Nowadays we need not only the government support in order to optimize the national consumer cooperation. First of all, the support of population is important for which cooperation may indeed be a way out of the socio-economic crisis. With regard to International Day of cooperation, Ukrainian consumer cooperation is able to make substantial discounts on food and industrial products for its members, especially veterans of cooperation, low-income families, people with disabilities. It is desirable that local authorities will be actively involved in this case.

УДК 94 (477) «1941/1945» – 0.58.244

О. Г. Перехрест

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті розглянуто комплекс питань, що стосуються релігійного життя в українському селі в умовах нацистської окупації.

Ключові слова: відродження релігійного життя, відновлення храмів, релігійні свята, відвідування церкви, релігійні переконання.

Постановка проблеми. Одним із актуальних завдань сучасної вітчизняної історичної науки є дослідження й висвітлення історії повсякденного життя українського соціуму в умовах нацистської окупації. У контексті цього важливим є вивчення особливостей релігійного життя в українському селі в означену добу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття релігійна ситуація на Україні в 1941 – 1945 рр. знайшла відображення в працях

О.С. Лисенка, Ю.В. Волошина, В.В. Гордієнка, І.І. Поїздник, М.І. Михайлуци, К. Беркгофа [1-5] та інших науковців. Однак особливості релігійного життя в сільській місцевості у період нацистської окупації розглянуто у них фрагментарно.

З огляду на зазначене, метою заявленої публікації є аналіз особливостей релігійного життя в українському селі в умовах нацистської окупації.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни й особливо окупації в середовищі селян поширилися релігійні настрої, а в селах з'явилося багато ознак відродження релігійного життя. Селяни стали привселюдно хреститися, жінки і діти почали носити хрестики, а літні люди брали участь у церковних відправах, масово здійснювалися хрещення та вінчання. Траплялися також перепоховання з присутністю священика або без нього, під час яких відкривалися труни з тим, щоби всередину покласти хрест або іконку, але в жовтні 1941 р. ця практика була заборонена. Загалом поховання без участі священика вважалося нелегальним [5, 22 – 23]. У школах було запроваджено вивчення Закону Божого.

Найбільше ознаки релігійного відродження проявилися у відновленні храмів. Майже в кожному селі громада пристосовувала для богослужіння уцілілі храми, які за радянської влади використовувалися як колгоспні комори чи сільбуду. У тих селах, де храми були повністю зруйновані, для відправ використовували звичайні громадські, а то й господарські будівлі. Наприклад, у с. Ольшани Харківської області під церкву селяни пристосували колишню конюшню [3, 111]. У багатьох селах уповноважені ініціативних комісій та парафіяльних рад збирали кошти населення на церковні потреби. У тому ж с. Ольшани «... старики з хрестами й спеціальними кухлями обходили жителів, збираючи пожертви на побудову церкви...» У с. Петриківка Дніпропетровської області селяни зібрали кошти, на які зробили проект нової церкви на місці зруйнованої у радянський час. Віруючі селяни брали активну участь у будівельних та ремонтних роботах на церковних об'єктах. Наприклад, у с. Котельва Харківської області, де до революції діяло шість церков, віруючі відбудували напівзруйнований храм всіх Святих (інші п'ять були знищені повністю). Побожні парафіяни, які колись приховали й зберегли ікони, релігійну літературу, напрестольні хрести, священний посуд та іншу церковну атрибутику, діставали їх із схованок і приносили до церкви [3, 111].

Як під військовою владою, так і під цивільним німецьким управлінням допоміжна місцева адміністрація на території Наддніпрянської України сприяла православному християнству. Керівник району міг, приміром, наказати сільським чоловікам відремонтувати церковну споруду. У багатьох місцевостях адміністрація також повернула багато традиційних релігійних свят, надавши їм офіційного статусу [5, 23].

Масове відвідування храмів і виконання релігійних обрядів сільськими мешканцями було зумовлене насамперед наявними в їхньому середовищі, зокрема в жінок, постійного відчуття страху та тривоги за власну долю та перебуваючих на фронті чи вивезених

до Райху синів і дочок, проживаючих з ними дітей, рідних і близьких, а також викликаних труднощами повсякденного життя та відсутністю впевненості щодо майбутнього. Молитвами, зверненням до «всевишнього» вони сподівалися на вбереження рідних від загибелі та на покращення становища в повсякденному житті. На розповсюдження релігійних настроїв серед населення вплинули також відмова в умовах війни радянської влади від беззастережно здійснюваної в найбільш руйнівних формах атеїстичної експансії й підтримка православною церквою боротьби з загарбниками.

Збільшення кількості селян, які відчували потребу в релігії й відвідували церкви, було пов'язано й з тим, що окупанти на початку свого панування в Україні в більшості випадків не забороняли представникам різних релігійних течій проводити свою пропаганду. Нацистська «Інструкція з питань проведення німецької політики в Україні» орієнтувала окупаційну владу на терпимість у питаннях релігії, врахування настроїв віруючої частини населення й духовенства. Дозволяючи діяльність православної церкви й надаючи їй певні можливості для існування, нацисти вважали, що це сприятиме зменшенню опозиційних настроїв серед українців щодо окупаційного режиму. Водночас поширеними були випадки, коли окупаційні органи влади та німецькі військові структури на місцях, незважаючи на вказівки вищого керівництва та командування, не рахувалися з прагненнями віруючих, особливо православних, обмежували діяльність церковних закладів, а то й закривали їх. Різно негативно окупаційна влада ставилася до численних православних свят, тому що селяни в ці дні не бажали працювати. Уже в розпорядженні Е. Коха від 8 грудня 1941 р., опублікованому 11 липня 1942 р. для відома генерал- та гебіткомісарів, зазначалося: «Вражає те, що місцеве керівництво дозволило релігійні свята в будні дні. Така практика зовсім неприпустима, оскільки вона перериває робочий процес. Я забороняю проведення богослужіння в будні дні, на які припадають православні свята, за винятком Різдвяних свят – 7, 8 січня, Нового року – 14 січня і Пасхи – два дні...» [6, 105].

Оскільки для значної частини селян суть релігійних свят полягала у невиході на роботу, то їхня підвищена увага до них являла собою більше форму опору, ніж свідчила про набожність. У селянському середовищі по-справжньому відзначали лише декілька релігійних свят. Зокрема повсюди майже всі селяни відзначали Великодні свята. У ці дні комендантська година скасовувалася й селяни розважалися співами, піснями бандуристів та грою акторів аматорських театрів, відзначалися також Різдвяні свята, Новий рік за старим стилем, день Святої Трійці, Купала, Маковея, Спаса.

Щодо відвідування церкви, то воно не було масовим. Це було пов'язане з кількома причинами. Насамперед свою роль відігравали німецькі заборони. Відвідування церкви заборонялося на свята, які припадали на буденні дні або на суботні вечори, на середину дня в неділю, а подекуди навіть і на цілу неділю. У разі недотримання заборони, порушників виганяли з церкви й наказували священнику її зачинити. Розлючений місцевий ландвірт міг ще й відшмагати селян батоном або стеком. Священиків часто

змушували брати участь у збиранні врожаю. Зменшувалася кількість відвідувачів й через страх бути затриманим у церкві або навіть депортованим до Німеччини, побоювання виявити себе віруючим з огляду на можливе повернення радянської влади. Однак головною причиною того, чому багато сільських мешканців не відвідували церкву, була байдужість. Більшість чоловіків і жінок, які народилися і виховувалися за радянської влади, а також молодь дотримувалися атеїстичних поглядів. Багато селян середнього віку допомагали відбудовувати церкви, проте робилося це передусім з почуття солідарності, а не з релігійних переконань. Та й не всі селяни літнього віку відвідували церковні відправи. Оскільки окупанти намагалися використовувати священників у своїх інтересах, вимагали від них спонукати парафіян до співпраці з німцями, шпигувати за молоддю, то нерідко їх ставлення до виконання таких вимог впливало на відвідування церкви з боку парафіян.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що в період нацистської окупації в українському селі мав місце унікальний феномен відродження релігійного життя. Будучи спричинений трагічними реаліями воєнного лихоліття він знайшов свій вияв у масовому розповсюдженні релігійних настроїв і релігійної обрядовості серед сільських мешканців, відбудові та відкритті нових сільських церков. Разом із тим, під час відродження релігійно-церковного життя мали місце суперечливі реалії, пов'язані з обмеженнями щодо дій парафіян з боку окупантів та байдужістю до релігійних переконань значної частини селян.

Список використаної літератури та джерел:

1. Лисенко О.С. Церковне життя в Україні. 1943 – 1946 / О.С. Лисенко. – К. : Вид-во Ун-ту історії України НАНУ, 1998. – 404 с.
2. Волошин Ю.В. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941 – 1944 рр.) / Ю.В. Волошин. – Полтава : [б. в.], 1997. – 126 с.
3. Гордієнко В.В. Німецько-фашистський режим і православні конфесії в Україні / В.В. Гордієнко // Укр. іст. журн. – 1998. – № 3. – С. 107 – 119.
4. Лисенко О.С. Релігійне життя в Україні (1941 – 1945) / О. Лисенко, М. Михайлуца, І. Поїздник // Україна в Другій світовій війні : погляд з XXI ст. У двох книгах. – К. : Наукова думка, 2011. – Кн. друга. – С. 177–230.
5. Беркгоф К. Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації / К. Беркгоф // Укр. іст. журн. – 2005. – № 3. – С. 16–36 та ін.
6. ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 1. – Спр. 46.

References

1. Lysenko O. Ye. Church life in Ukraine. 1943 – 1946 / O. Ye. Lysenko. – K. : Publ. House of the University of History of Ukraine NANU, 1998. – 404 p.
2. Voloshyn Yu. V. Ukrainian Orthodox church during the years of Nazi occupation (1941 – 1944 pp.) / Yu. V. Voloshyn. – Poltava: [b. v.], 1997. – 126 p.
3. Hordiyenko V. V. Nazi regime and Orthodox denominations in Ukraine / V. V. Hordiyenko // Ukr. hist. journ. – 1998. – № 3. – P. 107 – 119.
4. Lysenko O. Ye. Religious life in Ukraine (1941 – 1945) / O. Lysenko, M. Mykhailutsa, I. Poyiznyk // Ukraine in World War II : A view from XXI cent. In two volumes. – K. : Naukova dumka, 2011. – Vol. II. – P. 177–230;
5. Berkhof K. Was there religious revival in Ukraine under Nazi occupation / K. Berkhof // Ukr. hist. journ. – 2005. – № 3. – P. 16–36 etc.
6. CSASPAU. – F. 3206. – Op. 1. – P. 46.

O.H. Perehrest

RELIGIOUS LIFE IN UKRAINIAN VILLAGE UNDER NAZI OCCUPATION

Introduction. One of the topical tasks of national historical science is to study history of everyday life of Ukrainian socium during the Second World War.

Purpose. In this context, the **purpose** of the stated abstract is to analyze the characteristic features of religious life Ukrainian village under Nazi occupation.

Methods. The complex of the general cognitive scientific and specific methods had been employed in course of writing the abstract.

Results. It has been proved that during the war and especially under occupation religious sentiments spread and religious life had been revived in Ukrainian villages: mass religious rites were carried out, due to efforts of communities many temples were rebuilt and new ones were built; public or commercial buildings were adapted for worship services, schools established the study of God's Law. Pious parishioners donated money for church needs, they also brought preserved ecclesiastical paraphernalia to church. Increase of the number of villagers who felt the need of religion was primarily due to the fact that by prayers and appeals to God they hoped to protect their relatives from death and improve the situation of their daily life.

Occupation authorities allowed the activity of the Church in order to reach positive public attitude, but at the same time they did not care of parishioners restricting activities of churches. They prohibited celebration of Orthodox holidays during agricultural works. Because of German prohibitions and fear of being punished for their violation, invaders' attempts to use priests for encouraging parishioners to cooperate with the occupation authorities, indifference to religious beliefs and fears to reveal themselves as believers considering the possible return of Soviet power many peasants did not attend church.

Originality. Scientific originality of the results of this research is to expand and specify information on the definite issues that had been previously published.

Conclusion. The analysis shows that during Nazi occupation Ukrainian village witnessed unique phenomenon of the revival of religious life. Being caused by the tragic realities of the war years it had found its expression in mass spreading of religious sentiments and religious rites among rural residents, rebuilding and opening new village churches. However, in the process of revival of religious life and church there were controversial realities associated with the invaders' restrictions on parishioners' actions and indifference to religion on behalf of a large part of peasants.

The material contained in the abstract expands knowledge in this segment of the history of Ukrainian village, but its further investigation is necessary and urgent.

